

БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ЯК ІННОВАЦІЙНЕ ЯВИЩЕ РАДЯНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Розвиток сучасного українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації зумовили суттєві зміни пріоритетів і цінностей у сучасній освіті, характерною ознакою якої є поєднання традицій, досвіду з інноваціями.

Ці процеси спонукають до переосмислення сучасного освітнього простору на основі дослідження генези національної педагогічної думки та досвіду української школи у дискурсі їх багатофакторного розвитку, з позицій синтезу різних методологічних підходів.

У цьому контексті набуває актуальності питання не лише про першоджерела української педагогічної думки, а й про відповідний інструментарій їх репрезентацій в історико-педагогічному науковому ареалі.

Звернення до вивчення творчої біографії культурно-освітніх діячів, вчених, педагогів минулого та систематизованого висвітлення сукупності їх педагогічних поглядів у контексті історичної епохи нині виступає популярним інструментом дослідження та реконструкції феноменів та фактів історико-педагогічної науки. Сучасні дослідники української педагогічної думки О. Адаменко, Н. Антонєць, Л. Березівська, Л. Бондар, Н. Дічек, О. Петренко, Н. Побірченко, Н. Сейко, О. Сухомлинська, Т. Філімонова та ін. вводять до історико-педагогічного дискурсу нову інтерпретацію поглядів та ідей відомих та забутих вітчизняних педагогів та культурно-освітніх діячів різних історичних періодів, даючи крізь призму вивчення їх творчої спадщини якісно інноваційне оцінювання історико-педагогічних явищ минулого.

«Для того, щоб персоніфіковано, системно окреслити розвиток національної педагогічної думки України як нелінійний, багатомірний процес якісних змін через творчі біографії педагогів, чиї погляди, переконання, ідеї стали рушійною силою загального процесу розвитку педагогічної науки, – підкреслює О. В. Сухомлинська, – необхідно мати відповідний інструментарій» [6, с. 5]. До переліку тих підходів і методів, які дозволяють науковцю здійснити системний аналіз історико-педагогічних явищ і феноменів певного часового проміжку, дослідниця відносить передусім біографічний метод, визначаючи його як такий спосіб опрацювання джерел, за якого біографія, особистість педагога виступає як чинником його творчості, так і віддзеркаленням або ж творцем епохи. Провідною функцією цього методу в історико-педагогічній науці є пошук причин появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії та

розкриття тих сутнісних, «знакових» моментів, які допомагають виявити певні закономірності у нагромадженні емпіричних фактів життєдіяльності тієї чи іншої персоналії [6, с. 5].

Загальновідомим є факт, що наукова біографія та творчий доробок будь-якого громадського діяча, просвітника виступає не лише адептом його наукових рефлексій, педагогічних поглядів, а й свідченням світоглядних позицій, життєвої концепції, які є унікальним відбиттям соціальних процесів історичної епохи.

Відтак, виникає потреба систематизації, аналізу й узагальнення історико-педагогічних досліджень, присвячених вивченню наукової біографії вітчизняних педагогів та вчених в історичній ретроспективі з метою виявлення методологічних основ, провідних тенденцій та форм презентації.

Зростання уваги до біографічної складової історії педагогіки сьогодні є цілком природним, враховуючи ті зміни, що відбуваються як у науці в цілому, так і в сучасному соціокультурному середовищі. Сучасний дослідник історії філософії В. Менжулін відмічає, що біографістика стає не просто однією з домінуючих тем в усіх мас-медіа, від телебачення до інтернету, а й справжнім символом розвитку демократії, ледь не головним пріоритетом якої є життя окремої людини, її унікальне і неповторне буття. Тому закономірним явищем є той факт, що в більшості соціогуманітарних сфер (література, психологія, соціологія, політика, мистецтво, мас-медіа тощо) вчений відмічає зростання інтересу до біографічних елементів історико-філософського процесу [5, с. 26].

Біографічне знання є важливою частиною суспільно-політичного, інтелектуального, духовного життя соціуму, оскільки безпосередньо спирається на світоглядні, аксіологічні та ідеологічні засади його функціонування у часі та просторі. Історико-біографічна інформація певного націосоціуму репрезентує вагомість його внеску у світову скарбницю цивілізаційних надбань, засвідчує ступінь розвитку соціальних структур в історичній ретроспективі, дозволяє визначити ідею пріоритетності ролі особи в історії людства.

Критерії «вибору» тих постатей, які мають бути увіковічені у пам'яті наступних поколінь, є різними для кожної нації, оскільки прямо пропорційно залежать від особливостей суспільно-історичного поступу народу, його світоглядних позицій тощо. Проте вирішальним фактором визначення ролі та внеску персоналії у тій чи іншій сфері соціокультурного буття нації виступають передусім історично зумовлені ідеологічні засади, соціально-політичні та культурні чинники розвитку.

Акцентуючи увагу на історії розвитку біографічного підходу в історико-педагогічній науці, метою нашої статті є дослідити особливості його функціонування у сфері науково-педагогічного пізнання 20-х років ХХ століття, що характеризується сучасними дослідниками як період

зміни наукових парадигм, методологічним переворотом, етапом зародженням нового стилю мислення.

Початок ХХ століття було позначено бурхливими соціально-політичними подіями, що змінили культурно-освітній простір України на засадах пріоритетності національного компонента в структурі педагогічної науки. Цей період став етапом становлення національної системи освіти й виховання, що почала розвиватися на національному ґрунті, на демократичних і педоцентристських засадах, що відіграло велику роль у подальшому розвитку історико-педагогічної думки в Україні.

Сучасні дослідники історіографії історії України стверджують, що визначальним поштовхом до відродження національної свідомості українців у другому десятиріччі ХХ століття була проголошена у квітні 1923 року політика українізації, успіх якої став можливим лише завдяки тому, що головним напрямом діяльності комуністичної партії у той період було збереження політичного домінування та поширення територіальної сфери впливу, що у свою чергу, заважало урядові підпорядковувати своєму впливові культурне життя України. Ці аспекти і стали причиною того, що ідея розвитку національної культури і мистецтва, створення української школи, відродження українських традицій в усіх напрямках громадського життя набули пріоритетного значення для української творчої еліти [3, с. 361].

Наслідки такого перебігу подій безперечно мали велике значення і для розвитку вітчизняної педагогічної думки, яка через кардинальні суспільно-історичні зрушення цього часу переживала період визначних трансформацій: змінювались, підпорядковуючись вимогам партійно-державних органів, цілі і зміст освіти і виховання; було ліквідовано усю систему навчальних та виховних закладів та введено нову, запозичену зарубіжну теорію та практику, що була спрямована на активність та самодіяльність учнів.

Вивчення сучасних історіографічних джерел засвідчує, що період 20-х років ХХ століття був досить складним і суперечливим для розвитку вітчизняної педагогічної думки. Цей історичний проміжок характеризується появою нових дослідницьких напрямів, для розробки яких існували певні організаційні, теоретичні передумови та джерельна база. Громадські діячі, педагоги, публіцисти, історики того часу заклали підвалини системного, ґрунтового вивчення процесів соціально-історичного розвитку України, здійснюючи поступовий перехід від популяризаторських, пропагандистських до наукових форм роботи з використанням нового інструментарію дослідження та інтерпретації феноменів та явищ історико-педагогічної науки.

Значну роль у піднесенні вітчизняної освіти, науки, культури відіграло прагнення учених 20-х років ХХ століття орієнтуватися на передові форми і прогресивні напрями світового наукового розвитку та

залучати до українського історико-педагогічного дискурсу прогресивні методологічні підходи наукового пізнання.

Саме у цей період наукове обґрунтування отримує у Чиказькій школі США новий метод соціологічного дослідження – біографічний, який пізніше набуває все більшої популярності і стає базисом цілого напрямку біографічних досліджень у соціології в Польщі та психології в Австрії. Вже через невеликий проміжок часу біографічна розвідка стає поширеним методом не лише у галузі соціологічного, психологічного знання, але й трансформується у ареал історичної, літературної, історико-педагогічної науки.

Вивчення джерельної бази дозволяє зробити висновок, що наявність спроби застосування біографічного методу можна констатувати і у публіцистичних працях історико-педагогічного характеру, наукових розвідках українських громадсько-освітніх діячів, публіцистів, літературознавців, істориків 20-х років ХХ століття.

Враховуючи етимологію слова «біографія» (яке походить від давньогрецьких слів «βίος», тобто «життя», та «γράφω», тобто «пишу» («писати»), «креслю» («креслити»), «малюю» («малювати»)), маємо змогу стверджувати, що тогочасні дослідники життєписів відомих громадських, культурно-освітніх діячів, педагогів минулого, передусім, прагнули якомога точніше описати суспільно-історичні умови, в яких жила та чи інша особа, та, виходячи із сукупності факторів формування її особистості та становлення її поглядів, окреслити основні надбання творчого спадку конкретної персоналії та охарактеризувати її вплив на подальший розвиток подій та появу певних явищ. Вдале виконання цього завдання надавало змогу створити досить виразний «портрет на тлі» [5, с. 31], який створював можливість побачити максимально широкий спектр імовірних зв'язків (паралелі, перетини, асоціації, впливи тощо) та закономірностей, що залишало право інтерпретувати їх значущість наступним поколінням дослідників. У фокусі їх наукової зацікавленості здебільшого перебували біографії діячів другої половини ХІХ століття, яка характеризується появою цілої плеяди видатних вітчизняних вчених, педагогів, просвітників, істориків, письменників тощо. Їх багатогранна культурно-освітня спадщина і сьогодні не отримала свого вичерпного наукового розгляду, проте незаперечним залишається факт визначної ролі персоналій цього періоду у піднесенні української науки, освіти, літератури, мистецтва.

До досліджень та розвідок такого характеру відносимо праці Г. Берло «З Київського життя 1880–1900 рр.» (1928 р.), «Мої знайомства з деякими українськими діячами» (1929 р.); М. Білінського «З минулого пережитого (1870–1888)» (1928 р.); М. Возняка «З життя Чернігівської Громади в 1861–63 рр. Листи Л. Глібова і С. Носа до Ол. Кониського» (1927 р.), «До історії місії М. Драгоманова» (1929 р.), «Листування Панька

Куліша з Олександром Кониським» (1923 р.), «Іван Белей і Олександр Кониський: До зв'язків Галичини з Наддніпрянщиною в 80-х рр. XIX ст.» (1928 р.), «Тринадцять листів І. Франка до О. Кониського» (1927 р.) та ін.; С. Глушка «Драгоманов і недільні школи» (1924 р.); М. Гніпа «Громадський рух 1860 рр. на Україні» (1930 р.); Д. Граховецького «Перші недільні школи на Полтавщині та їх діячі (1860–1862 рр.)» (1928 р.); І. Житецького «О. О. Потебня і Харківська Громада (Із щоденника та листування В. С. Гнилосирова)» (1927 р.), «Шевченко і харківська молодь» (1925 р.); В. Міяковського «Киевская Громада» (1924 р.), «В. П. Науменко» (1919–1920 рр.), «Нові сторінки з автобіографії В. Б. Антоновича» (1924 р.), «Костомаров у Рівному» (1925 р.), «Люди 40-х років (Кирило-мефодіївці в їх листуванні)» (1928 р.); К. Студинського «До історії взаємин Галичини з Україною рр. 1860–1879» (1929 р.) та багато інших.

Основними джерелами вищеперерахованих досліджень виступають наукові, публіцистичні, історичні праці, архівні матеріали (зокрема листування, щоденники, автобіографії) та інші історико-педагогічні джерела, які несуть автентичне інформаційне та змістове навантаження досліджуваного періоду. У поле наукових зацікавлень біографіво-публіцистів 20-х років XX століття також включено статті, популярні видання, в яких аналізувалися педагогічні явища і процеси минулого у зв'язку з відповідними подіями в культурі, освіті, житті суспільства у цілому.

На початку XX ст. у працях М. Возняка, М. Гніпа, І. Житецького К. Студинського, В. Міяковського, які були здебільшого присвячені розгляду громадсько-просвітницької діяльності представників української інтелігенції крізь призму біографічних фактів було подано широкі відомості про всі аспекти дружніх і ділових стосунків найпередовіших вітчизняних громадських діячів другої половини XIX ст., детально проаналізовано їх статті, деякі літературні твори, епістолярну спадщину тощо.

Прикладом реалізації біографічного методу в означений часовий проміжок може бути вивчення просвітницької діяльності відомого громадського діяча, просвітника-громадівця О. Кониського, чие ім'я згадується у працях М. Возняка, К. Студинського. Зокрема К. Студинський у розвідці «Зв'язки Олександра Кониського з Галичиною в рр. 1862–1866» подав широкі відомості про всі аспекти дружніх і ділових стосунків просвітника з найпередовішими громадськими діячами Галичини другої половини XIX ст., детально проаналізував не лише статті О. Кониського «Дописи з Полтави», що друкувалися у львівському часописі «Слово» з 1861 р., але і його літературні твори, а також зробив висновок про роль О. Кониського у відновленні зв'язків між Галичиною і Лівобережною Україною, назвавши просвітника: «...одним із тих Українців, в яких єднання розмежованих кордонами українських земель було провідною

думкою в цілому житті» [7, с. 166]. А видатний літературознавець М. Возняк на початку 20-х рр. ХХ ст. у своїх працях «Листування Панька Куліша з Олександром Кониським» (1923 р.), «Іван Белей і Олександр Кониський: До зв'язків Галичини з Наддніпрянщиною в 80-х рр. ХІХ ст.» (1928 р.), «Тринадцять листів І. Франка до О. Кониського» (1927 р.) та ін. на основі епістолярної спадщини цих видатних діячів подав виразну характеристику громадсько-просвітницького і культурного життя українського суспільства другої половини ХІХ ст. Ці роботи стали цінним джерелом вивчення стосунків О. Кониського з його оточенням, що дало змогу визначити світоглядні позиції просвітника.

Відтак, однією із провідних тенденцій біографічних розвідок початку 20-х рр. ХХ ст. вбачаємо те, що у своїх працях на основі розгляду основних етапів життєдіяльності та творчої спадщини видатних діячів минулого, дослідники прагнули подати виразну характеристику громадсько-просвітницького і культурного життя українського суспільства другої половини ХІХ ст. Ці роботи стали цінним джерелом об'єктивного вивчення тогочасної дійсності та перебігу подій, дали змогу не лише осмислити цілісну картину історико-педагогічного процесу в Україні окресленого історичного періоду, а й відкрити новий зміст, нові грані раніше досліджених наукових явищ та феноменів, дозволили розширити та поглибити ареал вітчизняної педагогічної думки у діахронічному вимірі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валевский А. Л. Основания биографики / А. Л. Валевский. – К. : Наук. думка, 1993. – 110 с.
2. Дзеверін О. Г. Розвиток історико-педагогічної науки в УСРР / О. Г. Дзеверін / Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР. – Наукові записки. – Т. VI. – К. : Радянська школа, 1957. – 447 с.
3. Історіографія історії України : курс лекцій / Коцур В. П., Коцур А. П. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 520 с.
4. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ–ХХ ст.) : хрестоматія / упоряд. : Л. Д. Березівська та ін. – К. : Наук. світ, 2003. – 418 с.
5. Менжулін В. І. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні : монографія / Вадим Менжулін. – К. : НаУКМА [Аграр Медіа Груп], 2010. – 455 с.
6. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Кн. 1: Навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 3–11.
7. Сухомлинська О. В. Витоки й засади української школи рефлексології та педології (20-ті роки) / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. – № 3. – 1994. – С. 107–117.